

M. STOJNIC

STANJE I PROBLEMI POTROŠNJE ŠLJIVE I NJENIH PRERAĐEVINA

U V O D

Porast dohotka i životnog standarda u svetu doprineo je naglom porastu potrošnje svežeg i prerađenog voća po stanovniku. Ovo je posebno došlo do izražaja kod zemalja s višim standardom, gde je potrošnja voća postala sastavni deo ishrane stanovništva.

Sem uticaja ekonomskih faktora na potrošnju voća utiče i proizvodna struktura tako da zemlje koje proizvode južno voće imaju i veću potrošnju ovog voća, dok zemlje s većom proizvodnjom tzv. srednjeevropskog voća više troše jabuku, šljivu i ostale vrste voća.

Takav je slučaj i sa Jugoslavijom, koja ima veliku proizvodnju srednjeevropskog voća, a posebno šljive koja u ukupnoj proizvodnji voća učestvuje sa 60—70%. Poznato je da po broju stabala i obimu proizvodnje šljive Jugoslavija zauzima prvo mesto, pa je i logično što problemi šljivarstva dolaze više do izražaja u našoj zemlji nego u drugim zemljama sveta. Problemi šljivarstva su posebno došli do izražaja na sektoru plasmana sveže i prerađene šljive zbog toga što je veća ponuda ostalih vrsta voća potisla šljivu sa tržišta. Zbog toga su proizvođači šljive morali ovo voće da prerađuju u rakiju.

Velika konkurencija izvoznika sveže i prerađene šljive na stranim tržištima takođe je doprinela opadanju izvoza i zaoštavanju problema plasmana šljive.

PROIZVODNJA I PLASMAN SVEŽE I PRERAĐENE ŠLJIVE

Proizvodnja sveže šljive u Jugoslaviji ostvaruje se na površini od 252.000 ha i zauzima 1,7% od ukupne poljoprivredne površine. U strukturi voćarstva, šljiva zauzima oko 57% što znači da je naša zemlja prevashodno šljivarstva u ukupnom voćarstvu. Na individualnom sektoru šljiva je zastupljena s oko 96%, a na društvenom sa 4% od ukupnog broja stabala šljive. U regionalnom pogledu šljiva je najviše rasprostranjena u Srbiji (68,9%) i B i H (17,9%), tako da na ove dve republike dolazi oko 86% dok na ostale republike dolazi svega 14%. Prema tome, ako se govori o problemu šljivarstva u Jugoslaviji, onda se to odnosi isključivo na područje Srbije bez pokrajina i Bosne.

Broj stabala šljive u Jugoslaviji uglavnom stagnira. Tako je u 1967. godini ukupan broj stabala iznosio (u hiljadama) 83.000, a u 1967. godini

Dr Milorad STOJNIC, Institut za spoljnu trgovinu Beograd

je pao na 82.259, dok je broj rodnih stabala u istom periodu od 68.300 porastao na 73.138 što znači da je obnova šljivarstva tokom poslednjih 4—5 godina potpuno stala, jer je mali porast rodnih stabala od oko 7°/₆ rezultat intenzivne sadnje šljiva u društvenom sektoru polovinom protekle decenije (između 1964. i 1968. godine).

Proizvodnja šljive je izrazito kolebljiva, jer se radi o dotrajanim zasadima na individualnom sektoru i nedovoljnoj agrotehnici. Tako, poslednjih 10 godina (period od 1967. do 1976) prosečni prinosi po stablu su iznosili od 8 do 18 kg, odnosno u pet godina su bili 10 i ispod 10 kg dok su u 4 godine bili 11 do 13 kg a samo jedne (1969. godine) iznosili su 18 kg. Pri takvoj situaciji, ukupna proizvodnja iznosila je od 562.000 tona (1967. god.) do 1.292.000 tona (1969. godini). Pri ovako kolebljivim prinosima, teško je bilo naći odgovarajuća rešenja i na planu plasmana, posebno na planu izvoza sveže i prerađene šljive.

Treći, ne manje važan problem, je usitnjenost površina pod šljivom na individualnim gazdinstvima, zatim nedostatak opreme za savremenu zaštitu, nestabilnost u pogledu otkupnih cena i plasmanu plodova — svežih ili prerađenih, — pa je i to otežavalo bilansiranje robne proizvodnje šljive.

Odnos broja stabala šljive u društvenom i individualnom sektoru, kao i proizvodnji šljive takođe po sektorima, vidi se iz sledećeg pregleda:

Period godina	Ukupno		Društveni sek.		u hilj. komada	
	stabala	indeks	stabala	indeks	Individualni sek. stabala	indeks
1965—1969.	68.148	100	1.392	100	66.459	100
1970—1974.	72.523	106	2.224	159	70.300	105
1975.	73.604	108	2.152	154	71.452	107

Proizvodnja šljiva po gazdinstvima (u hilj. tona)

1965—1969.	768	100	14,7	100	754,5	100
1970—1974.	796	103	20,6	140	776,9	102
1975.	950	123	32,3	219	917,5	121

Podaci pokazuju intenzivan rast kapaciteta i proizvodnje u društvenom sektoru, ali isto tako i individualna gazdinstva postižu veću proizvodnju s manjeg broja stabala, što znači da se i ovaj sektor trudi da održi tempo proizvodnje šljive.

OTKUP I OBRADA SVEŽE ŠLJIVE

Obim otkupa sveže šljive zavisi od ponude i tražnje na domaćem i stranom tržištu. Neosporno je da snabdevenost domaćeg tržišta sa svežom šljivom uvek je zadovoljavajuće bez obzira na ukupnu rodnost šljive u zemlji, dok je mogućnost izvoza kvalitetne sveže šljive vezana za proizvodnju

i ponudu konkurentskih zemalja, a u izvesnoj meri i za rodnost šljive u našim poznatim šljivarskim područjima, tradicionalnim izvoznicima sveže šljive.

Tabela 1 — Ukupan otkup sveže šljive po republikama

Indeks	% učešća		1968/72. = 100	ϕ 68/72.	ϕ 73/77.
	ϕ 1968/72.	ϕ 1973/77.			
SFRJ	34.034	42.131	124	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	13.534	12.505	92	39,8	29,8
Crna Gora	24	110	458	0,1	0,2
Hrvatska	675	1.244	184	2,0	2,9
Makedonija	—	187	—	—	0,4
Slovenija	472	522	110	1,4	1,2
Srbija	20.524	27.582	134	60,3	65,5
Uže područje	18.752	25.967	138	55,1	61,6
Vojvodina	1.263	341	27	3,7	0,8
Kosovo	509	1.274	250	1,5	3,1

Iz ovih podataka se vidi da je trend porasta otkupa sveže šljive u ovom periodu realizovan blagodareći porastu otkupa u Srbiji, dok je otkup u Bosni i Hercegovini, koja po obimu i značaju dolazi odmah iza Srbije, zbrinjavajuće u padu.

Tabela 2 — Otkup sveže šljive po sektorima u periodu 1968—1977.

Godina period	Ukupan otkup	— u tonama	
		Društveni sektor	Individualni sektor
1968.	18.537	4.010	14.527
1969.	52.436	10.226	42.210
1970.	31.113	4.981	26.132
1971.	14.402	4.302	10.100
1972.	52.682	9.382	44.300
ϕ 1968—1972.	34.034	6.580	27.454
% učešća:	100	19,3	80,7
1973.	14.404	4.070	10.334
1974.	40.666	5.976	34.690
1975.	62.679	12.845	49.834
1976.	28.898	9.066	19.830
1977.	64.010	9.439	54.571
ϕ 1973/77.	42.131	8.279	33.852
% učešća	100	19,7	80,3
Indeks			
1968/72.=100	124	126	123

Kao što se vidi, u strukturi otkupa sveže šljive dominantno učešće ima individualni sektor. Posebno je značajno da društveni sektor pokazuje u ravnoteženiji otkup, jer je svakako i proizvodnja na ovom sektoru stabilnija. Takođe, evidentna je činjenica da se ukupan otkup sveže šljive povećava, mada ovo ne znači da obim ovog otkupa zadovoljava proizvođače i interese naše privrede.

Ukoliko se prikazanom otkupu sa individualnih gazdinstava i društvenog sektora doda i promet na seljačkoj pijaci, onda bi promet sveže šljive bio nešto veći.

Tabela 3 — Ukupan otkup, predaja sa društvenih gazdinstva i promet na seljačkoj pijaci u periodu 1968—77.

— u tonama

	ϕ 1968/72.	ϕ 1973/77	Indeks 1968/72 = 100	% učešća	
				ϕ 68/72	ϕ 73/77
SFRJ	45.854	55.408	121	100,0	100,0
Bos. i Herc.	16.694	16.175	97	36,4	29,2
Crna Gora	178	287	161	0,4	0,5
Hrvatska	1.901	2.256	119	4,1	4,1
Makedonija	303	663	219	0,7	1,2
Slovenija	861	1.227	142	1,9	2,2
Srbija	25.917	34.800	128	56,5	62,8
uže područje	21.941	29.676	128	47,9	53,6
Vojvodina	2.727	3.032	111	5,9	5,5
Kosovo	1.245	2.092	167	2,7	3,7

OTKUP I PRODAJA SUVE ŠLJIVE

Radi sagledavanja ukupne tržišnosti šljive, prikazujemo i otkup suve šljive u istom periodu.

Na osnovu prikazanih podataka vidi se da je u proizvodnji suve šljive dolazilo do oscilacija koje su najviše došle do izražaja u periodu 1971—1974. godine. Za ove oscilacije i pad u proizvodnji osnovni razlog je što kvalitet suve šljive nije odgovarao zahtevima inostranog tržišta.

OTKUP RAKIJE

Otkup rakije u periodu od 1968 — 1977. godine uglavnom stagnira na prilično niskom nivou, jer u prometu rakije godinama se ne rešavaju problemi, naprotiv oni se gomilaju u prvom redu zahvaljujući zapostavljanju ove proizvodnje.

Tabela 4 — Otkup suve šljive po sektorima u periodu 1968—1977.

Godina period	— u tonama		
	Ukupan otkup	Društveni sektor	Individualni sektor
1968.	4.932	221	4.711
1969.	15.507	2.735	12.772
1970.	15.206	1.800	13.406
1971.	5.154	653	4.501
1972.	7.904	984	6.920
ϕ 1968—1972.	9.740	1.278	8.462
% učešća	100	13,1	86,9
1973.	2.685	110	2.575
1974.	5.905	815	5.090
1975.	8.608	962	7.646
1976.	2.863	242	2.621
1977.	10.457	1.702	8.755
ϕ 1973/77.	6.103	766	5.337
% učešća	100	12,6	87,4
Indeks			
1968/72=100	63	60	63

Tabela 5 — Otkup rakije po vrstama i sektorima od 1968—1977.

Godna	— u 100 hl					
	Ukupno		Društveni sektor		Individualni sektor	
	meka	ljuta	meka	ljuta	meka	ljuta
1968.	2.303	330	56	220	2.247	110
1969.	2.414	478	54	300	2.360	178
1970.	2.470	507	115	423	2.355	84
1971.	2.456	602	123	503	2.333	99
1972.	3.046	742	297	621	2.749	121
ϕ 1968/72.	2.537	532	129	414	2.408	118
% učešća	100	100	5	77,8	95	22,2
1973.	3.821	848	226	697	3.595	151
1974.	3.982	788	216	495	3.766	293
1975.	2.379	462	223	265	2.149	197
1976.	2.351	524	274	391	2.077	133
1977.	2.871	388	469	313	2.402	75
ϕ 73/77.	3.079	602	282	432	2.797	170
% učešća	100	100	9,1	71,8	90,9	28,2
Indeks						
ϕ 68/72=100	121	113	218	104	115	144

IZVOZ SVEŽE I PRERAĐENE ŠLJIVE NA STRANA TRŽIŠTA

Osnivanjem pojedinih ekonomskih integracija, naročito u Evropi, došlo je do ograničenja slobodne konkurencije na tržištu uopšte, pa i na tržištu šljive. Uvedene su protekcionističke mere i razna ograničenja, pa su članice ovih regiona iskoristile to za povećanje sopstvene proizvodnje, koja je omogućila nekim zemljama (Rumunija, Bugarska, Mađarska) da u kratkom posleratnom periodu intenzivno razviju savremenu proizvodnju šljive i da se pojave na tržištima kao snažni konkurenti jugoslavenskih izvoznika sveže i prerađene šljive. Tako su, zahvaljujući organizovanosti evropskih zemalja u razne ekonomske zajednice ili tzv. integracije, stvoreni posebni — privilegovani uslovi za zemlje koje su naši najjači konkurenti u plasmanu šljive.

IZVOZ SVEŽE ŠLJIVE

Izvoz sveže šljive u posleratnom periodu je u neznatnom padu, odnosno vrlo blizu predratnom nivou, posmatrajući svetski izvoz. Međutim, jugoslovenski izvoz je u znatnom padu, što će se videti iz narednih podataka.

Tabela 6 — Jugoslovenski izvoz sveže šljive u periodu 1968—1972 i 1973—1977.

Zemlje	ϕ 1968/72.		ϕ 1973/77.		Indeks 1968/72=100	
	količ.	vred.	količ.	vred.	količ.	vred.
Francuska	134	292	336	1636	251	560
Belgija	23	40				
Holandija	338	757	21	128	6	16
SR Njemačka	585	1062	2907	1996	497	187
Austrija	2372	3800	1440	5359	53	141
Švajcarska	140	273	51	143	36	52
Švedska	15	41	8	15	54	36
V. Britanija	440	756	93	553	21	73
DR. Njemačka	—	—	67	296	—	—
Ostale zem.	5849	10319	5675	17965	96	174
Ukupno:	10329	17943	8125	29232	79	162

Izvoz sveže šljive u periodu 1968 — 1973. je u odnosu na prosek 1934 — 1938. godine u porastu kod svih zemalja izvoznica izuzev kod Jugoslavije, kod koje izvoz pokazuje ogroman pad — za 59%. Relativno najveći uspeh u izvozu postigle su u Evropi Francuska i Italija. Kod Francuske izvoz je porastao za 185%, a kod Italije za 54%. Ovaj uspon je ostvaren ne samo zahvaljujući uključenju ovih zemalja u EEZ, već i u bržoj izmeni sortimenta šljive u ovom posleratnom periodu. Posebno treba istaći slučaj Italije. Ona je razvila proizvodnju ranih stonih sorata šljiva, i to najboljih selek-

cija, koje su na tržištu bile veoma atraktivne za kupce. S obzirom na količinu izvoza, značajan porast ostvarile su i SAD — od 6 na 12,2 hiljada tona, tj. za 103%.

Jugoslavija je u periodu 1934 — 1938. godine učestvovala sa prosečnim izvozom od 24.500 tona sa 51,2% u svetskom izvozu sveže šljive, dok je u posleratnom periodu (1968 — 1973.) sa izvozom od oko 15.400 tona pala na svega 10% u svetskom izvozu.

Kretanja izvoza jugoslovenske sveže šljive je i dalje u padu, jer je za period 1973/77. prema periodu 1968/72. izvezeno manje za 21%. Jedino je utešno da je u istom periodu vrednost ovog izvoza veća za 62%, mada je i to veliko pitanje u kojoj meri je ova vrednost u kompenzaciji sa porastom troškova proizvodnje.

Probleme izvoza sveže šljive iz naše zemlje naročito zaoštrava sve veća ponuda iz istočnoevropskih zemalja, koje nude šljivu po nižim cenama. Ova konkurencija istočnoevropskih zemalja posebno je došla do izražaja u uvozničkim zemljama SEV-a, jer su po ugovoru članice ovog ekonomskog bloka dobile status povlašćenih nacija, tako da se treće zemlje, a među njima i Jugoslavija, teško mogu cenom da uklope na ovim tržištima.

Najzad, treba istaći da je proizvodnja šljive u zemljama koje su pre rata, i neposredno iza drugog svetskog rata, bile uvoznice sveže šljive došlo do porasta proizvodnje šljive. Zbog toga se može računati na znatniji porast izvoza šljive, recimo u SR Nemačka i Austriju, jedino kada u ovim zemljama šljiva slabo rodi. Prema tome, sve ove činjenice ukazuju da će narednih godina izvoz sveže šljive na zapadnoevropsko tržište biti još više otežan.

IZVOZ SUVE ŠLJIVE

U svetskoj trgovini suvog voća glavno mesto pripada urmi, koja u ukupnom uvozu suvog voća učestvuje sa 68,5%, a zatim dolazi suva šljiva sa učešćem od 15,7%. Glavni svetski uvoznici suve šljive su evropske zemlje, na koje je 1934 — 38. dolazilo 74.800 tona, a posle ovog rata uvoz iznosi samo 46.100 tona (1969/1973.) i čini 75,9% ukupnog svetskog uvoza.

Opadanje uvoza posebno je nastupilo kod onih zemalja koje su posle drugog svetskog rata povećale potražnju južnog voća, a to su Francuska, Belgija, Holandija, zatim SR Nemačka i V. Britanija, a od skandinavskih zemalja Švedska, Danska i Norveška.

Po količini uvoza suve šljive posle evropskih zemalja dolaze američke zemlje, koje u periodu 1934 — 1938. godine uvezile su 12.300 tona godišnje, što predstavlja 13,3% svetskog uvoza suve šljive. Posle drugog svetskog rata i u američkim zemljama javlja se pad potrošnje i uvoza suve šljive. Kanadski uvoz suve šljive je u periodu 1934/38. iznosio 8.400 tona, dok se u periodu 1969/73. spao na 4.400 tona. Smanjenje kanadskog uvoza za 47,6% dogodilo je uglavnom SAD, koje su glavni snabdevač kanadskog tržišta suvom šljivom.

Opadanje traženja suve šljive dovelo je u tešak položaj proizvođače, odnosno zemlje izvoznice suve šljive, a posebno Jugoslaviju koja je najveći deo svoje proizvodnje plasirala na inostranom tržištu. Smanjena tražnja izazvala je povećanje konkurencije na uvozničkim tržištima, pa su pojedine zemlje izvoznice, među njim i Jugoslavija, sasvim izgubila neka tržišta.

Najveći izvoznici suve šljive su SAD i Jugoslavija, koje zajedno drže 69,7% ukupnog svetskog izvoza. U periodu 1934 — 1938. SAD su izvezile 82.000 tona ili 83,0% svetskog izvoza, a u periodu 1969 — 1973. ovaj izvoz je pao na 38.200 tona i predstavlja još samo 51,2% svetskog izvoza. Učešće Jugoslavije u svetskom izvozu suve šljive u navedenom periodu poraslo je od 14,1% na 18,5%. Međutim, do ovog porasta je došlo ne zbog porasta izvoza, nego zbog opadanja svetskog uvoza kod SAD.

I ovde je karakteristično da se posle drugog svetskog rata u izvozu suve šljive pojavljuju Bugarska i Rumunija, koje zajedno čine 16,5% od ukupnog svetskog izvoza suve šljive. Pojava ovih zemalja na evropskom i drugim tržištima predstavlja veliku konkurenciju Jugoslaviji. Ova konkurencija se manifestuje u ponudi većih količina suve šljive istog kvaliteta po nižim cenama na zapadnoevropskim tržištima. Što se tiče istočnoevropskih zemalja, ove su zemlje van konkurencije, jer su povlašćene po Ugovoru o uzajamnoj ekonomskoj pomoći u okviru SEV-a.

Tabela 7 — Jugoslovenski izvoz sveže šljive u periodu 1968—1972 i 1973/77. godine

	ϕ 1968—1972.		ϕ 1973—1977.		Indeks ϕ 1968—77=100	
	kol.	vredn.	kol.	vredn.		
Belgija	39	166	8	42	20	25
Francuska	1005	3927	894	7658	89	195
Holandija	36	145	112	1331	311	917
Italija	624	3294	94	1509	15	46
SR Njemačka	1181	5628	463	4235	39	75
V. Britanija	626	2423	37	301	6	12
Čehoslovačka	1138	6316	56	312	5	5
DR Nemačka	120	638	20	331	17	52
Poljska	1723	9196	479	6946	28	76
SSSR	4931	34400	7290	118826	148	345
Danska	194	1137	17	132	9	12
Španija	53	331	—	—	—	—
Maroko	177	1977	53	356	30	18
Ostale zemlje	600	5813	500	4438	83	76
Svega:	12450	75391	10023	146477	80	194

Na zapadnoevropskom tržištu, Jugoslaviji najviše konkurišu u plasmanu suve šljive SAD i Francuska. Tako SAD u periodu 1969 — 1973. izvozila je godišnje prosečno 26.220 tona li 72,2% od ukupnog izvoza suve šljive. U poslednje vreme i Francuska vrši pritisak na evropskom tržištu sa svojom kvalitetnom suvom šljivom.

Ovi podaci pokazuju da izvoz suve šljive u periodu 1973/77. u odnosu na period 1968 — 1972. godine je količinski u padu za 20%, a naročito pada u oči da je u velikom padu izvoz u SR Nemačku (manje za 61% količinski), zatim u Čehoslovačku i Poljsku.

IZVOZ OSTALIH PRERAĐEVINA OD ŠLJIVA

Što se tiče izvoza ostalih prerađevina od šljiva, može se konstatovati da je za poslednjih 10 godina došlo do naglog opadanja izvoza pekmeza, tako da je izvoz ovog artikla od 71 tonu u 1968. godini opao do 50 tona u 1977. godini. Glavni razlog opadanja izvoza pekmeza od šljiva je opadanje traženje ovog proizvoda na tržištu Evrope i ostalih regiona. Posmatrano po regionima, zapaža se da je opadanje uvoza pekmeza došlo naročito kod Izraela, Kanade i Danske koje su bile glavni uvoznici ovog artikla.

Izvoz pulpi od šljiva je posle drugog svetskog rata bio u porastu zbog nedovoljne ponude ostalih vrsta voća. Tako su pulpe predstavljale značajan eksportni artikal, a izvoz iz Jugoslavije je dostizao i do 2.500 tona godišnje.

Međutim, sve veća ponuda svežeg voća na evropskim tržištima, kao i zabrana uvoza pulpe od strane pojedinih zemalja zbog upotrebe konzervansa doprinela je naglom opadanju jugoslovenskog izvoza pulpe od šljiva.

Stalan porast tražnje sokova u svetu doprineo je porastu potrošnje i izvoza pojedinih voćnih sokova, pa i sokova od šljiva. Interesantno je navesti činjenicu da je sok od šljiva za poslednjih 10 godina porastao od tri tone (1968) na 222 tone u 1977. Do najvećeg porasta izvoza soka od šljiva došlo je u SR Nemačku koja je u 1977. godini uvezla 212 tona od šljive, a zatim dolazi Italija sa 8 tona.

ZAKLJUČCI

1. Problem šljivarske proizvodnje je sve ozbiljniji i sve složeniji, jer je u pitanju plasman sveže i prerađene šljive u tolikoj meri zaoštren na domaćem i inostranom tržištu, da je to dovelo u pitanje dalji razvoj ove proizvodnje.

2. Društveno ekonomski značaj šljivarstva u Jugoslaviji je takav da se ovo pitanje oko daljeg razvoja i modernizacije proizvodnje šljive ne može rešavati izdvojeno od problematike tržišta, ne samo inostranog već i domaćeg. Učešće šljive u ukupnoj proizvodnji voća obavezuje nas da nađemo rešenja za ogroman broj proizvođača koji u šljivovicima imaju velika osnovna sredstva koja se moraju na neki način iskorišćavati, odnosno ko-

ristiti rentabilnije, jer je šljiva bila u nekim krajevima glavni izvor prihoda za ogroman broj seoskih domaćinstava.

3. Potrošnja šljive u svežem i prerađenom stanju u našoj zemlji je niska, jer je i tržište neorganizovano i uslovi transporta i čuvanja u svežem stanju nisu u dovoljnoj meri rešeni. Otkupne cene sveže šljive su niske, dok su maloprodajne čak i 5 — 6 puta veće od otkupnih, pa je razumljivo da je potrošnja u zemlji mala.

4. Izvoz sveže i prerađene šljive nije organizovan kako bi trebalo, pa je razumljivo da naši mnogobrojni izvoznici veoma teško izlaze na kraj sa konkurentima koji se organizovanije javljaju na svetskim tržištima. Znači, trebalo bi na samoupravnoj osnovi ostvariti dogovor o proizvodnji, preradi i plasmanu šljive na inostranim tržištima.

LITERATURA

1. **Stojnić Milorad:** Dugoročne tendencije u razvoju potrošnje sveže i prerađene šljive na domaćem i stranom tržištu (doktorska disertacija) 1978.
2. **Crnčević V.:** Kvalitet naših proizvoda od voća i povrća — Bilten Jugokonzerve, br. 86, 1972. godine.
3. **Zarić J.:** Značaj kvaliteta svežih plodova šljive za lakši i povoljniji plasman 1975. godine.